

ПАМ'ЯТІ ОЛЕКСІЯ ОЛЕКСІЙОВИЧА СОЗІНОВА

4 серпня 2018 р. пішов з життя видатний український учений-біолог, генетик, селекціонер, фахівець з питань якості зерна, організатор вітчизняної науки Олексій Олексійович Созінов.

Учений народився 26 квітня 1930 р., у с. Єржово Рибницького району Української РСР, сучасна Республіка Молдова. З 1944 р. працював механізатором у елітному господарстві «Дачне» Одеської області і навчався у вечірній школі. У 1949 – 1954 рр. навчався на агрономічному факультеті Одеського сільськогосподарського інституту за спеціальністю «селекція та насінництво», після закінчення якого працював на Вознесенській рисовій сортодільниці Миколаївської області.

У 1955 р. О. О. Созінов вступив до аспірантури Всесоюзного селекційно-генетичного інституту (ВСГІ, м. Одеса). Його науковим керівником був видатний селекціонер, академік П. Х. Гаркавий. Кандидатську дисертацію — «Пивоварний ячмінь півдня України» – захистив у 1959 р. Після закінчення аспірантури Олексій Олексійович пройшов стажування в Центрі селекції рослин у м. Сфалефі (Швеція) і очолив лабораторію якості зерна Селекційно-генетичного інституту, яку поступово перетворив у науково-методичний центр з вивчення цієї проблеми.

У 1963 р. був призначений заступником директора з наукової роботи. У 1964 р. очолив організований ним відділ генетичних основ селекції. Тут під його керівництвом, поряд із продовженням вивчення різних аспектів якості зерна, розгорнулись дослідження з генетики рослин, зокрема молекулярно-генетичних основ, таких ознак як якість, стійкість до біотичних та абіотичних стресів.

У 1970 р. О. О. Созінов захистив докторську дисертацію на тему «Якість зерна пшениці півдня України та шляхи її покращення» в Українському науково-дослідному інституті рослинництва, селекції і генетики ім. В. Я. Юр'єва (нині Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН) і отримав призначення на посаду директора ВСГІ, який очолював у 1971 – 1978 рр. У 1977 р. він одержав наукове звання професора. О. О. Созінов відіграв провідну роль у перетворенні інституту з форпосту так званої мічурінської біології у всесвітньо визнаний центр генетики і селекції рослин. Він створив в інституті творчу, пошукову атмосферу. Започатковуються і розвиваються нові напрями досліджень: клітинна біологія, цитогенетика, генетика якості зерна і генетичні основи селекції, імуногенетика, насіннезнавство, ембріогенетика, молекулярна біологія, кібернетика. Відбувається ефективний обмін методами, ідеями, селекційним матеріалом, створюється міжнародний обмінний генофонд, який щорічно відвідували селекціонери з різних країн. Олексій Олексійович був ініціатором створення та керівником Міжнародного центру з генетики і селекції рослин країн Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), у якому було виведено нову генерацію сортів сільськогосподарських культур.

У 1973 р. О. О. Созінов був обраний членом-кореспондентом Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна (ВАСГНІЛ), у березні 1978 р. – академіком АН УРСР, а в жовтні цього ж року – академіком і першим віце-президентом ВАСГНІЛ. На цій посаді працював до 1982 р. З 1978 по 1984 рр., крім адміністративної роботи, очолював лабораторію біохімічної генетики Інституту загальної генетики АН СРСР (м. Москва). З 1981 по 1987 рр. – директор цього інституту, де створив нову галузь своєї наукової школи – біохімічної і молекулярної генетики. У 1988 – 1991 рр. був депутатом Верховної Ради СРСР.

У 1987 Олексій Олексійович повертається в Україну, обирається головою Президії Південного відділення ВАСГНІЛ у Києві, стає заступником голови Держагропрому УРСР. У 1990 р. було прийнято рішення про заснування Української академії аграрних наук. Загальні збори членів новоствореної академії обрали О. О. Созінова академіком і першим її президентом.

О. О. Созінов вперше запропонував нові генетично обґрунтовані методичні підходи для вирішення важливої проблеми підвищення якості зернових селекційним і технологічним шляхом. Під його керівництвом і за безпосередньої участі вивчені особливості генетичної детермінованості синтезу та спадкування складних багатокомпонентних запасних білків злаків і ряду інших видів сільськогосподарських рослин. Уперше з використанням методів електрофоретичного розподілу білків встановлено блоковий характер спадковості компонентів проламінів. Генетичний аналіз експериментального матеріалу дозволив сформулювати принцип використання паралельних варіантів кластерів споріднених генів як ефективних генетичних маркерів для вивчення генофонду, а також створення сортів і ліній різних видів сільськогосподарських рослин; встановити взаємозв'язок мінливості генних кластерів запасних білків та ізоферментів як генетичних маркерів з рівнем прояву господарсько-цінних ознак і адаптованості генотипів до умов вирощування. Були розроблені методи ідентифікації і паспортизації рослин, визначення якості насінневого матеріалу.

О. О. Созінов – автор і співавтор 18 сортів сільськогосподарських культур, отримав 19 авторських свідоцтв і патентів.

У 90-х роках, поряд із дослідженнями з генетики і селекції, розпочато дослідження проблем формування сталої агросфери в Україні і визначення ролі в цих процесах біотехнології та біологічної різноманітності агроландшафтів. О. О. Созінов організує і очолює Інститут агроекології та біотехнології УААН, засновує та завідує кафедрою агроекології та біотехнології Національного аграрного університету в Києві. Він працює над проблемами геноміки та агросфери ХХІ століття, збереження біорізноманітності і довкілля, обґрунтування необхідності дослідження агросфери України як єдиної системи.

Олексій Олексійович одним із перших у 1992 р. обґрунтував необхідність та ініціював державну програму з генетичних ресурсів рослин України, спрямовану на створення Національного генбанку рослин. Він завжди надавав допомогу і підтримку в цій справі.

З 2000 р. О. О. Созінов завідував відділенням Інституту агроекології та біотехнології УААН, з 2002 р. – завідувач лабораторії молекулярної генетики рослин Інституту харчової біотехнології і геноміки НАН.

Під науковим керівництвом О. О. Созінова підготовлено 45 кандидатів і докторів наук. Ним опубліковано понад 600 наукових праць, з них 8 монографій. За монографію «Поліморфізм білків та його значення в генетиці і селекції» (1985) він був удостоєний в 1989 р. Премії ім. В. Я. Юр'єва НАН України. Протягом 1980 – 2001 рр. учений був редактором, надалі – заступником головного редактора міжнародного наукового журналу «Цитологія і генетика», членом редколегій і редакційних рад ряду наукових журналів, серед яких «Вісник аграрної науки», «Біотехнологія», «Генетичні ресурси рослин» та ін.

О. О. Созінов, присвятивши свої життя та діяльність розвитку науки і сільського господарства, соціальному прогресу, залишив нам безцінний спадок, який ми маємо розвивати на благо нашого народу і людства.

Основні публікації О. О. Созінова

1. Созінов А. А., Козлов В. Г. Повышение качества зерна озимых пшениц. М.: Колос, 1970. 134 с.
2. Созінов А. А., Попереля Ф. А., Парфентьев М. Г. Генетика признаков качества зерна у озимых форм. В кн. : Повышение качества зерна пшеницы. М., 1972. С. 37–52.
3. Созінов А. А. Урожай и качество зерна. М., 1976. 140 с.

4. Созинов А.А., Жемела Г. П. Улучшение качества зерна озимой пшеницы и кукурузы. М.: Колос, 1983. 270 с.
5. Созинов А.А. Полиморфизм белков и его значение в генетике и селекции. М.: Наука, 1985. 272 с.
6. Созинов А. А., Лаптев Ю. П. Генетика и урожай. М: Наука, 1986. 168 с.
7. Созинов А. А., Орлюк А. П., Корчинский А. А. Генетическое улучшение пшеницы. Укр. акад. аграр. наук. Киев, 1993. 131с.
8. Созинов А.А. Генетические маркеры у растений. Цитология и генетика. 1993. Т. 27, № 5. С. 3–14.
9. Созинов А. А. Теоретические основы использования молекулярно-генетических маркеров в селекции растений. Агроекологія і біотехнологія. Київ, 1996. С. 141–170.
10. Созинов А. А., Созинов И. А., Козуб Н. А., Собко Т. А. Изучение формирования устойчивых ассоциаций генов в процессе естественного и искусственного отбора у пшеницы с использованием запасных белков как генетических маркеров. Агроекол. і біотехнологія: зб. наук. праць. 1998. Вип. 2. С. 147–163.
11. Созинов А. А., Глазко В. И. Современные технологии в решении традиционных вопросов генетики и селекции. Цитология и генетика. 1999. 33, № 6. С. 53–75.
12. Козуб Н. А., Созинов И. А., Созинов А. А. Зависимость показателей перекрестного опыления от генотипических особенностей у мягкой пшеницы. Цитология и генетика. 2008. Т. 42, № 3. С. 87–93.
13. Козуб Н. А., Созинов И. А., Ксиниас И. Н., Созинов А. А. Разнообразие аллелей локусов высокомолекулярных субъединиц глютелинов *Aegilops biuncialis* Vis. Генетика. 2011. Т. 47, № 9. С. 1216–1222.
14. Заика Е. В., Козуб Н. А., Созинов И. А., Созинов А. А., Стариченко В. Н. Анализ генотипов сортов озимой мягкой пшеницы ННЦ "Институт земледелия НААН" по аллелям локусов запасных белков. Вестн. Белорус. гос. с.-х. акад. 2014. № 4. С.53–57.

Редакційна колегія журналу «Генетичні ресурси рослин»